

MAREK JEDYNAK

Zasady stosowania kryptonimów i szyfrów w korespondencji służbowej Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK (1943/1944 r.)

Z perspektywy ponad siedemdziesięciu lat od zakończenia II wojny światowej, w chwili gdy żyje coraz mniej świadków tamtych zdarzeń, dla historyka niezwykle ważna staje się praca ze źródłami pierwotnymi. Takimi są m.in. dokumenty organizacyjne Armii Krajowej, wytworzone przez poszczególne struktury Sił Zbrojnych w Kraju.

Dużym problemem jest ich znikoma liczba. Nie można też ustalić stanu procentowego ocalałych materiałów. Zachowały się przede wszystkim w archiwach państwowych, a niekiedy w rękach osób prywatnych, które nie zawsze zdają sobie sprawę z rangi posiadanych zbiorów. Odnalezienie dokumentów jest tylko połową sukcesu, gdyż nierzadko okazuje się, że korespondencja organizacyjna została zaszyfrowana lub zapisana z użyciem kryptonimów. W pierwszym przypadku bez właściwego klucza nie można sobie poradzić. Ciąg literowo-liczbowy dla osoby nieposiadającej podstawowej wiedzy i umiejętności z zakresu kryptografii jest praktycznie nie do odcyfrowania. Zdecydowanie łatwiejsze w odczytaniu są pisma, w których wykorzystane zostały kryptonimy. W tym przypadku ich treść można niekiedy odczytać z kontekstu pisma (przynajmniej częściowo), choć i to nie zawsze jest możliwe do wykonania.

W analizie źródeł konspiracyjnych z okresu minionej wojny kolejną trudność sprawia poznanie systemu, według którego były stosowane kryptonimy. Ze względów bezpieczeństwa co pewien czas w AK zmieniano instrukcje. Wprowadzano nowe zasady funkcjonowania kancelarii, sposobu przygotowywania dokumentów oraz obiegu korespondencji służbowej. Co pewien czas modyfikowane zarządzenia miały na celu dezorientację

cywilnego (*Gestapo*) i wojskowego (*Abwehra*) aparatu bezpieczeństwa III Rzeszy, infiltrującego polskie podziemie. Niekiedy nawet minimalne innowacje (np. przestawny sposób zapisywania daty) pozwalały na wprowadzenie w błąd nieprzyjaciela. Ponadto każdy obszar i okręg AK korzystał z własnych kluczy szyfrujących i tabel kryptonimów, co dodatkowo utrudniało rozpracowanie poszczególnych struktur konspiracyjnych¹.

Z podobnymi trudnościami spotykali się niemal wszyscy badacze dziejów Polskiego Państwa Podziemnego. Jako pierwsi na problem ten zwrócili uwagę Jadwiga Kijewska „Anna” i Antoni Sanojca „Kortum”: „konspiracja utrudnia, a nawet wręcz uniemożliwia odtworzenie historii oraz ustalenie czynnych uczestników ówczesnych zdarzeń historycznych w Podziemiu. Bez znajomości pseudonimów osób i kryptonimów komórek organizacyjnych nie sposób odtworzyć działań w Polsce Podziemnej. [...] Bez znajomości klucza szyfranciego każdy historyk utknie przed pierwszym z brzegu pseudonimem i kryptonimem”². Konstatując, należy stwierdzić, że w przypadku prac opartych na dokumentach z okresu II wojny światowej niezbędna jest znajomość instrukcji kancelaryjnych, kluczy do szyfrów³ oraz kryptonimów organizacyjnych, a także wytycznych do ich stosowania. Poznanie tych zasad z pewnością ułatwi wielu historykom dalsze badania (także przez analogię dla struktur innych niż omawiana w niniejszym opracowaniu).

Pierwsze prace nad kryptonimami wykorzystywanymi w Okręgu Radomsko-Kieleckim AK prowadził już w połowie lat sześćdziesiątych XX w. Władysław Zajdler „Żarski” na zlecenie Polskiej Akademii Nauk. Jego ustalenia pozostały wyłącznie w formie maszynopisu. Choć nie wszystkie dane zgadzają się ze stanem faktycznym, praca ta jest o tyle cenna, że wiele oryginalnych materiałów, z których korzystał „Żarski”, nie przetrwało do dziś⁴.

¹ Por. m.in. *Krakowski Okręg Armii Krajowej w dokumentach*, t. II: *Dział Łączności Operacyjnej. Łączność radiowa (1943–1945)*, cz. 1, oprac. A. Zagórski, Kraków 1999, s. 15–144; *Kedyw Okręgu Warszawa Armii Krajowej. Dokumenty – rok 1944*, wybór i oprac. H. Rybicka, Warszawa 2009, s. 121–123, 155–156, 278–280; *Oddziały i akcje Kedywu Okręgu Warszawskiego poza Warszawą. Dokumenty z lat 1943–1944*, wybór i oprac. H. Rybicka, Warszawa 2011, s. 157–159.

² J. Kijewska „Anna”, A. Sanojca „Kortum”, *Materiały*, „Dzieje Najnowsze” 1980, nr 3, s. 89.

³ W historiografii dotyczącej AK niemal nie występują prace na temat stosowania szyfrów. Autorowi udało się odnaleźć jedynie artykuł Izabeli Nowickiej-Kuczyńskiej, *Szyfry i szyfrantki w SZP-ZWZ-AK* [w:] *Służba Polek na frontach II wojny światowej*, cz. 2: *Referaty i komunikaty. Materiały sesji popularynonaukowej w Toruniu w dniach 16–17 listopada 1996 roku*, red. E. Zawacka, Toruń 1998, s. 169–178.

⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Polska Akademia Nauk Instytut Historii Zakład Systemów Totalitarnych i Dziejów II Wojny Światowej, A349/66, W. Zajdler „Żarski”, Kryptonimy i pseudonimy konspiracyjne w Okręgu Kieleckim Armii Krajowej, cz. I, Warszawa

Nieocenione są również ustalenia pracowników i współpracowników byłego Wojskowego Instytutu Historycznego w Warszawie. Szczegółowe zestawienia kryptonimów sporządzone zostały dla większości akt zgromadzonych w zespole Materiały i Dokumenty (przekazanym w 2010 r. z Archiwum Wyodrębnionego Wojskowego Biura Badań Historycznych do Centralnego Archiwum Wojskowego). Wykazy zawierają zarówno kryptonimy liczbowe, jak i słowne oraz pseudonimy osób opisanych w zachowanych dokumentach i relacjach, umożliwiając ich niemal pełną identyfikację⁵.

W literaturze przedmiotu pierwsze zestawienie kryptonimów w ujęciu ogólnopolskim pojawiło się dopiero w 1980 r. Cytowani powyżej Kijewska i Sanojca w „Dziejach Najnowszych” wydali obszerne opracowanie, będące efektem kilkunastu lat ich studiów. Pomimo dużego nakładu pracy zebrane przez weteranów AK materiały nie wyczerpują informacji na temat działalności Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK. W zakresie prac organizacyjnych Komendy Głównej AK czy innych okręgów i obszarów (dokładnie scharakteryzowano m.in. Obszar Białostocki AK) zostało to dobrze, dogłębnie opracowane. Pod tym względem Kielecczyzna stanowi tylko pobieżny szkic, zawierający najważniejsze informacje. Obejmuje jedynie kryptonimy obwodów i komendy okręgu, bez wyszczególnienia zakodowanych nazw poszczególnych referatów. Przedstawia szczątkowe dane o kryptonimach z 1942 r., nazwy obwodów z listopada 1943 r. oraz następne – aktualizowane w czerwcu, lipcu i listopadzie 1944 r.⁶

Ustalenia Kijewskiej i Sanojcy częściowo poszerzone zostały dopiero kilka lat później w monografii ppłk. dypl. Wojciecha Borzobohatego „Woja-na”, byłego szefa sztabu Komendy Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK, który opublikował przede wszystkim dane z okresu akcji „Burza”, a także szerzej znane kryptonimy obwodów i placówek, których działalność opisał w swojej pracy⁷.

Także po 1989 r. zaledwie w kilku publikacjach uwzględnione zostały najważniejsze kryptonimy stosowane na Kielecczyźnie w latach II wojny światowej, a utrwalone w pamięci żołnierzy. Można tu przede wszystkim wyróżnić zamaskowane nazwy poszczególnych placówek, podobwodów,

1966, mps; A453/68, W. Zajdler „Żarski”, Kryptonimy i pseudonimy konspiracyjne w Okręgu Kieleckim Armii Krajowej, cz. II, Warszawa 1968, mps.

⁵ Por. m.in. Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Wojskowe Biuro Badań Historycznych (dalej: WBBH), IX.3.21.3, Materiały dotyczące organizacji Obszaru Warszawskiego AK, Zestawienie kryptonimów i pseudonimów, k. 230–233; IX.3.21.14, Wnioski odznaczeniowe i awansowe, Zestawienie kryptonimów i pseudonimów, k. 151–176.

⁶ Por. J. Kijewska „Anna”, A. Sanojca „Kortum”, *Materiały...*, s. 89–203.

⁷ W. Borzobohaty, „Jodła”. Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945, Warszawa 1988, s. 399–401.

obwodów, inspektoratów oraz referatów komend obwodów i wydziałów komendy okręgu⁸. Jedynie w opracowaniu Andrzeja Ropelewskiego „Karasia” pojawiła się wzmianka o istnieniu stosownych instrukcji oraz tablic kryptonimów z przełomu lat 1943/1944⁹, które w całości przedstawione zostały dopiero w niniejszym tekście.

Z kolei pierwsze pełne zestawienie haseł używanych w korespondencji organizacyjnej AK w 1944 r. opublikowane zostało dopiero w 1996 r. w obszernym i cennym zbiorze dokumentów opracowanych przez Mieczysława Adamczyka i Jerzego Tomczyka¹⁰. Przedstawione przez badaczy zestawienie pn. „Kryptonimy nr 11” w Okręgu Radomsko-Kieleckim AK funkcjonowało nie jak dotychczas uważano od czerwca 1944 r., a od 1 maja do 14 listopada 1944 r.¹¹

Przygotowując do druku edycję źródeł do dziejów Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”¹², natrafiłem na korespondencję Komendy Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK skierowaną do inspektorów i komend obwodów. Odnalezione materiały powstały w październiku 1943 r. Stanowią ciągłość dla wspomnianego powyżej zestawienia nr 11. Jest to instrukcja kancelaryjna oraz zestawienie kryptonimów nr 10, a także klucz do stosowanego w tym okresie szyfru i pismo sporządzone z jego użyciem¹³.

Nim przejdziemy do lektury źródeł, należy omówić poszczególne dokumenty. Pierwszy z nich to oznaczona gryfem „ściśle tajne” instrukcja kancelaryjna oraz wytyczne dotyczące jej stosowania. Ogłoszona została 10 października 1943 r. rozkazem komendanta okręgu płk. dypl. Stanisława Dworzaka „Przemysław”, „Tęczy”, „Daniela”. Za pośrednictwem struktur terenowych Wydziału V_k (łączniejsi konspiracyjnej) nowe przepisy przekazane zostały do komend obwodów, inspektoratów oraz referatów i wydziałów Komendy Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK (ówczesny krypt. „Rolnik”).

Wytyczne obowiązywały od 15 października 1943 r. do 30 kwietnia 1944 r. Sankcjonowały zasady sporządzania korespondencji oraz jej

⁸ W.J. Wiak, *Struktura organizacyjna Armii Krajowej 1939–1944*, Warszawa 2003, s. 641–643; J.K. Wroniszewski, J.Z. Wroniszewski, *Konecka księga pamięci. Struktury i placówki Obwodu ZWZ-AK Końskie*, Końskie 2009.

⁹ A. Ropelewski, *W służbie wywiadu Polski Walczącej*, Gdańsk 1994, s. 186–187.

¹⁰ „Burza” w okręgu radomsko-kieleckim w świetle dokumentów, wybór i oprac. M. Adamczyk, J. Tomczyk, Kielce 1996, s. 164–173.

¹¹ Kryptonimy i adresy, b.m., 1 V 1944 r., mps ze zb. autora; W. Borzobohaty, „Jodla”..., s. 399–400; A. Ropelewski, *W służbie wywiadu...*, s. 186.

¹² *Dokumenty do dziejów Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”*, wstęp, wybór i oprac. M. Jedynak, Kielce–Kraków 2014.

¹³ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: AP w Kielcach), Obwód AK Jędrzejów, 5, Sprawozdania z działalności, zarządzenia 1943–1944, s. 2–9a.

dystrybucji i spedycji na poziomie od komendy obwodu do Komendy Głównej AK. Systematyzowały sposób stosowania kryptonimów tak, aby te użyte w zdaniach zapisanych tekstem otwartym nie zostały zdekonspirowane (np. w kontekście całości dokumentu). Wprowadzały nowy sposób podpisów i korzystania z pseudonimów w poczcie służbowej. Określone zostały również nowe wzory oraz parametry pism i meldunków. Zmieniony został układ nagłówka pisma (nadawca – tj. kryptonim albo numer wydziału lub referatu, liczba dziennika, adresat) oraz sposób zapisu daty. Nowy był także nagłówek z tytułem dokumentu i określeniem jego okresu przechowywania w archiwum kancelarii adresata. Zwrócono również uwagę na konieczność czytelnego sporządzania pism, oleatów i szkiców, które transportowane były w różnych okolicznościach i warunkach (zazwyczaj ukryte w częściach garderoby lub podróży rekwizytach).

Rozkaz płk. „Daniela” zmieniał wreszcie sposób spedycji (różnokolorowe opakowania i koperty w zależności od adresata, zasady lakowania i adresowania korespondencji). W tym zakresie szczególną uwagę zwrócono na oddzielne pakowanie dokumentów skierowanych do różnych adresatów tak, aby trafiały do rąk własnych i nie powodowały wzajemnej dekonspiracji (prawdopodobnie wcześniej dochodziło do problemów z rozsyłanymi paczkami). Wreszcie instrukcja określała sposób zapisywania daty wysyłki, która nie zawsze była adekwatna do daty sporządzenia pisma. Pozwalało to m.in. na ustalenie, czy otrzymana korespondencja jest aktualna w kontekście niekiedy dynamicznie zmieniającej się wojennej sytuacji.

Wytyczne z 10 października 1943 r. spowodowały również zmiany w funkcjonowaniu sieci łączności na terenie omawianego okręgu. Ze względów bezpieczeństwa pracy skrzynki kontaktowe nie mogły funkcjonować dłużej niż sześć miesięcy, natomiast w przypadku zagrożenia należało je natychmiast zlikwidować, a o zaistniałym fakcie powiadomić nadrzędny dla skrzynki referat lub wydział łączności konspiracyjnej¹⁴.

Drugi z prezentowanych dokumentów to poprawny i uzupełniony wykaz kryptonimów „R.10”, przesłany pismem komendanta Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK z 9 listopada 1943 r. Prawdopodobnie do rozkazu z 10 października 1943 r. zostały dołączone tabele zawierające braki lub błędy. Wadliwe zestawienie zostało unieważnione i zgodnie z obowiązującą wówczas instrukcją kancelaryjną należało je „dymić”, czyli spalić (błędne druki nie zachowały się przy odnalezionych papierach).

Przy okazji korespondencji komendant okręgu przypomniał wszystkim adresatom, tj. wydziałom, referatom, inspektoratom i obwodom,

¹⁴ Muzeum Jacka Malczewskiego w Radomiu, Akta Stanisława Kwasiborskiego „Krzewy”, DH/3334, Rozkaz komendanta Obwodu AK Ilża w sprawie zmiany zasad funkcjonowania łączności w obwodzie, b.m., 29 III 1944 r., b.p.

o strukturach upoważnionych do korzystania z zestawienia „R.10”. Przestrzegł także przed rozpowszechnianiem kryptonimów od obwodu w dół, z obawy przed dekonspiracją. Zwrócił także uwagę na pojawiający się problem nadsyłania meldunków w ich pełnym brzmieniu z komend podobwodów do komendy okręgu. W związku z tym nakazał je streszczać i najważniejsze informacje przekazywać w podstawowej korespondencji, bez zbędnych załączników. Aneksy do pism mogły stanowić osobne zaszyfrowane dokumenty. Podniesionym problemem były też błędnie sporządzane wiadomości – przypomniano o zakazie jednoczesnego szyfrowania meldunków, w których zostały zastosowane kryptonimy. Podwójne kodowanie utrudniało, a nawet uniemożliwiało odczytanie korespondencji.

Analizując tabelę kryptonimów „R.10”, uwidacznia się kilka zasad, które zastosowali szyfranci. Zestaw stworzony został do jednoczesnego kodowania i rozkodowywania poszczególnych słów. Formą przypominał słownik języka obcego, a hasła zostały uszeregowane w porządku alfabetycznym dla tekstu otwartego oraz dla tekstu zabezpieczonego. W związku z tym bez większego problemu można było szybko odnaleźć poszukiwany skrót kryptonimu, jego rozwinięcie i prawdziwe znaczenie, a także w podobny sposób zamaskować pożądaną informację.

Z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że korzystający na co dzień z systemu bardzo szybko byli w stanie zapamiętać całą tablicę. Pomagało w tym grupowanie poszczególnych nazw powiązanych ze sobą. Przykładem mogą tu być kryptonimy wydziałów komendy okręgu, które związane były z pojazdami mechanicznymi (np. Wydział I organizacyjny – Motor – Mot). Dodatkowym wyróżnikiem kryptonimów struktur wszystkich szczebli oraz funkcji dowódcy i szefa sztabu było ich zapisywanie wielką literą (np. Obwód 4 Końskie – Stopień – Stop) w przeciwieństwie do pozostałych znaczeń (np. samolot – albatros – alb).

Natomiast odstępstwem od dotychczasowych ustaleń historyków może być widoczny podział kompetencji w strukturze organizacyjnej komendy okręgu. W dokumencie nr 2 widoczne są różnice w numeracji wydziałów i referatów na poziomie komendy okręgu i komend obwodów. Prawdopodobnie w chwili tworzenia klucza tak właśnie przedstawiała się struktura organizacyjna Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK¹⁵.

Osobnego omówienia wymagają dokumenty nr 3 i 4. Są to klucze do szyfru „Sanatorium”. Dokumenty te, jak i pewna liczba meldunków zapisanych z ich pomocą, pochodzą z archiwum „Kedywu” Obwodu AK Końskie. Przetrwały do dzisiaj, ponieważ w drugiej połowie lat czterdziestych XX w. zostały wykryte i przejęte przez funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa

¹⁵ Por. W. Borzobohaty, „Jodla”..., s. 34–41; W.J. Wiąg, *Struktura organizacyjna...*

Publicznego w Końskich¹⁶. Papiery te stanowią dobry przykład zastosowania szyfrów jako zabezpieczenia wiadomości, których utajnienie kryptonimami było niemożliwe. Dotyczyło to w głównej mierze przesyłania danych osobowych, adresów, a także haseł rozpoznawczych.

Szyfr „Sanatorium” był stosunkowo prosty, ale uniemożliwiał w warunkach polowych deszyfrację wiadomości. W zupełności wystarczał do szybkiego przekazywania wiadomości, stąd też zazwyczaj wykorzystywany był od struktury okręgu w dół¹⁷. Nazwa własna kodu stanowiła jednocześnie klucz do niego. Słowo „Sanatorium” wpisywane było po przekątnej (z górnego lewego do dolnego prawego rogu) w tabelę o długości i szerokości 10 liter. Następnie uzupełniano ją danymi w rzędach tak, aby kolejne litery alfabetu zgrywały się z wpisanym hasłem. Poszczególne litery mogły więc w tabeli być zapisane kilkakrotnie, co pozwalało na zwiększenie kombinacji dla powtarzających się znaków. Szyfrowanie polegało na wybraniu litery (jak w popularnej grze „w statki”), a następnie zapisaniu jej w postaci dwóch cyfr (rzędnej i odciętej). Odczytywanie następowało w sposób odwrotny, poprzez odnalezienie w kolumnach i wierszach zastosowanych liczb i wskazanie odpowiedniej litery.

Jak podawał jeden z regulaminów AK, „według zasad przyjętych w kryptografii nie powinno się wydawać na piśmie instrukcji, dotyczących systemu szyfru. Instruowanie powinno się odbywać wyłącznie w drodze osobistego kontaktu”¹⁸. Prawdopodobnie dlatego w przejętym przez UB archiwum nie odnaleziono żadnych wytycznych, które można byłoby przedstawić w niniejszym opracowaniu.

Korzystając z szyfru „Sanatorium”, m.in. zostały utajnione informacje dla oddziału dywersyjnego Obwodu AK Końskie. Ciąg liczb skrywał dane osoby przewodnika, a także hasło, odzew i kontroldzew, które miały zostać użyte w chwili nawiązania kontaktu w celu wykonania powierzonego oddziałowi zadania.

Na zakończenie, nim przejdziemy do lektury przywołanych dokumentów, należy przedstawić krótką notę edytorską. W trakcie przygotowywania dokumentów do druku wszelkie rozwinięcia słów i uzupełnienia w tekście zostały ujęte w nawiasach kwadratowych. Literówki i błędy drukarskie

¹⁶ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach (dalej: AIPN Ki), Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Kielcach (dalej: WUSW Kielce), 015/170, Sprawa obiektowa krypt. „Dunaj K” przeciwko środowisku byłej organizacji AK z powiatu koneckiego.

¹⁷ Przeciwnieństwem dla prostych tabelarycznych szyfrów było kodowanie stosowane m.in. przez struktury KG AK. W korespondencji stosowano podwójne szyfrowanie (pierwotne i wtórne), wykorzystując zmienny współczynnik kodowania. Por. CAW, WBBH, IX.3.22.40, Instrukcje do szyfru „Lombard” i „Wawer”.

¹⁸ CAW, WBBH, IX.3.22.40, Instrukcja do szyfru „Lombard” [odpis], b.m., b.d., k. 1.

zostały poprawione bez ich uwzględniania czy zaznaczania. Sposób zapisu dat, ze względu na znaczenie dla właściwego zinterpretowania dokumentów, został zachowany zgodnie z oryginałem. Również *in extenso* zapisane zostały użyte w korespondencji skróty kryptonimów. Ich rozwinięcie i znaczenie wyjaśniono w przypisach. W kilku przypadkach w przypisach kursywą przedstawiona została także lekcja edytorska w zakresie treści, których nie sposób było przedstawić bezpośrednio w dokumencie. Ponadto objaśnienia zawierają informacje o występujących w pismach osobach z podaniem pełnionej przez nich wówczas funkcji w strukturach AK.

Podsumowując, należy podkreślić, że oprócz przywołanych powyżej publikacji do chwili obecnej historycy zajmujący się dziejami II wojny światowej na Kielecczyźnie nie przedstawili innych dokumentów pozwalających uzupełnić ustalenia z zakresu działalności organizacyjnej AK. Prezentowane w niniejszym opracowaniu teksty źródłowe chronologicznie poprzedzają klucz stosowany od maja do listopada 1944 r. i wypełniają istniejącą dotychczas lukę w badaniach. Są zweryfikowanym materiałem pozwalającym nareszcie w pełni korzystać z dokumentów prezentowanych we wcześniejszych pracach Wojciecha Borzobohatego oraz Mieczysława Adamczyka i Jerzego Tomczyka. Stanowią tym samym istotne dopełnienie dotychczasowego stanu wiedzy¹⁹. Miejmy nadzieję, że publikacja pochodzących z przełomu 1943 i 1944 r. kryptonimów i klucza do jednego z szyfrów będzie użyteczna w dalszych pracach badawczych nad historią czynu zbrojnego AK.

¹⁹ Do chwili obecnej badacze nie odnaleźli ani nie opublikowali zestawień kryptonimów obejmujących okres od 22 I do 10 X 1943 r., tj. od chwili powołania pionu Kierownictwa Dywersji „Kedywu” KG AK. Instrukcje poprzedzające wykaz „R.10” z pewnością umożliwiłyby odcyfrowanie kolejnej partii materiałów i przesłедzenie działań koordynowanych przez por. cc. Jana Piwnika „Ponurego”, komendanta „Kedywu” Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK.

Nr 1

1943 październik 10, [b.m.] – Rozkaz komendanta Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK dot. stosowania zasad kancelaryjnych i wprowadzenia nowych kryptonimówBiu.²⁰ [21]Goś²².1042/Bak²³/Sznu²⁴

L. 5365

D[okumenty] St[ałe] Nowe zasady kancelaryjne.
(uzupełnienie – przypomnienie)

Z dniem 15310²⁵ unieważniam dotychczas obowiązujące przepisy prowadzenia kancelarii i podaję nowe:

- 1) Kryptonim „R.10”, który należy używać tak, aby przez układ treści otwartej nie zdekonspirować kryptonimu.
- 2) Klucz szyfru zostawiam na razie ten sam – „S.....”²⁶
- 3) Zmieniam sposób podpisu na następujący:
np. Krata – Tar, tzn. odrzucamy ostatnią literę, a trzy poprzednie piszemy w odwrotnym porządku, np. Dolina – Nil. Jeżeli podpis jest 3-literowy – skrót będzie posiadał tylko dwie litery.
- 4) Zmieniam układ nagłówka pisma, jak nast[ępuje]:
zamiast – „Głęb.”²⁷ 2083
Nr 321/Tra/3
G. 71121”
piszemy – „Biu
Goś. 20310/321/Bak
L. 71121”
wyjaśniam: Biu wg „R.10” – Głęb
Goś „ „ – M[iejsce] p[ostoju] itd.

²⁰ Biu – Biuro – Komenda Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK.

²¹ Obok znajduje się odcisk datownika: 10 PAŹ. 1943.

²² Goś – gościna – miejsce postoju.

²³ Bak – Bak – Wydział Vk (łączności konspiracyjnej) Komendy Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK.

²⁴ Sznu – nieznany kryptonim stosowany prawdopodobnie w zestawieniu nr 9. Być może autor pisma użył go omyłkowo.

²⁵ 15310 – 15 X 1943 r.

²⁶ Prawdopodobnie mowa tu o kluczu „Sanatorium”. Zob. dok. nr 3 i 4.

²⁷ Biu – Biuro – Komenda Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK.

- 20310 – układ daty w ten sposób, że cyfrę roku piszemy w środku, z lewej strony dzień, z prawej miesiąc – np.: 30.7.[19]43. – 3037.
Cyfrę powstałą z daty wpisać bez kropek, łączyć ją przez Nr kol[ejny] referatu. Zamiast lit[ery] G. (oznaczającej nr główny) – piszemy L.
- 5) W tytule pisma – np.:
zamiast – H.Zas. Awanse – przedstawienie.
piszemy – D.St. Awanse – przedstawienie.
D.St. znaczy stałe. Zamiast H.Sp. – piszemy: D.Prz. (przejściowe)²⁸.
 - 6) Zmienić sposób lakowania poczty.
 - 7) Datę wysyłki na opakowaniu pisać normalnie, np.: 10.9.43.
Pisma do własnych rąk Okr²⁹ Biu lub Mas³⁰, ewent[ualnie] kogoś innego – należy opakowywać w oddzielną kopertę, na której należy zaznaczyć: do rąk własnych i zawiązać w opakowanie kolejowe.
 - 8) Korespondencję między wydziałami Okręgu pakować w zieloną bibułę. Korespondencję do Kom[andanta] Okr[ęgu] i K[omendy] G[łówniej] oraz Obwodów i Insp[ektoratów] – w czarną i adresować os[obno].
 - 9) Do opracowania oleat[ów] i szkiców używać cienkiej bibuły i rysować kolorowymi ołówkami.
 - 10) Miarodajną datą wysłania pisma jest data na opakowaniu, a nie data umieszczona w nagłówku pisma.
 - 11) Zmieniam znak rozpoznawczy dla Okręgu wg załączonego szyfru³¹.
 - 12) Pismo ma być zawsze czytelne, liczyć się z warunkami przesyłki – lekkie podniszczenie pisma.
 - 13) Zasady niniejsze traktować jako ściśle tajne, przechowywać w archiwum, nie dekonspirując w stosunku do osób trzecich.

Kwitować odebranie odwrotnie.

(-) Ein.³²

Źródło: AP w Kielcach, Obwód AK Jędrzejów, 5, s. 9a, [oryginał], mps.

²⁸ Dokumenty oznaczone w nagłówku *D.St.* (D[okumenty] St[ałe]) miały być przechowywane w archiwum adresata. Dokumenty oznaczone *D.Prz.* (D[okumenty] Prz[ejściowe]) należało zniszczyć po ich załatwieniu lub udzieleniu odpowiedzi.

²⁹ Okr – Okręt – dowódca.

³⁰ Mas – Maszt – szef sztabu.

³¹ Przy dokumencie nie znaleziono żadnego załącznika.

³² Płk dypl. Stanisław Dworzak „Daniel”, „And”, „Przemysław”, „Tęcza” – komendant Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK od lutego 1942 do marca 1944 r.

Nr 2

1943 listopad[a] 9, [b.m.] – Pismo Komendanta Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK dot. przesłania poprawionych kryptonimów „R.10”.

Kryptonimy.

R.10

[A]

agr	– agrest	– chorąży	adjutant	– reja	– re
alb	– albatros	– samolot	agitator	– saksofon	– saks
alk	– alkowa	– miasto	akcja	– czyn	– czy
As	– As	– Inspektorat E [Częstochowa]	amunicja	– wiadro	– wia
			ap[arat] radiowy		
			nad[awczo]-odb[iorczy]	– skocz	– sko
			ap[arat] telegraf[iczny]	– werbel	– wer
			ap[arat] telefon[iczny]	– interes	– int
			aresztowany	– skaleczony	– skal
			archiwum	– brudy	– bru
			armata	– patelnia	– pat
			artyleria	– góral	– gór
			awans	– pociecha	– poc

B.

bac	– baca	– woj[ska] balon[owe]	bagnet	– durszlak	– dur
bag	– bagaż	– ekspedycja	banda	– [c]huligan	– hul
bak	– bak	– Wydz[iał] Vk Łącz[ności] Konspiracyjnej]	bandyta	– kuna	– ku
			barak	– poczekalnia	– pocz
ban	– banda	– Gestapo	bolszewicy	– chwast	– chwa
Bas	– Basia	– baon	broń	– sztucce	– sztuk
bat	– bat	– uderzenie	broń panc[erna]	– kasa	– kas
Bar	– Barka	– Pl[acówka] Bezp[iecieństwa] Skarżysko[-Kamienna]	broń p[rzeciw]		
			panc[erna]	– rak	– rak
			broń p[rzeciw]		
Bary	– Baryton	– W[ojskowy] S[ąd] S[pecjalny]	lotnicza	– myśliwy	– myśl
			brygada	– Bolesław	– Bol
			brzeg	– rąbek	– rąb
Bel	– Bela	– Wydział			
Biu	– Biuro	– K[omenda] Okr[ęgu]			
Bok	– bokser	– walka			
bor	– borówka	– kapral			
bru	– brudy	– archiwum			
brzo	– brzoza	– p[od]porucznik			
buk	– buk	– porucznik			
Buks	– Buks	– Ref[erat] VK/d Służb[y] Kanc[elaryjnej]			
buj	– bujak	– ulica			

C.

Ce	- Cegła	- Inspektorat A [Radom]	cenzus	- pieczętka	- pie
Ceb	- Cebrzyk	- Pl[acówka] Łączn[ości]	chorąży	- agrest	- agr
		Skarż[ysko-Kamienna]	ckm	- łyżka	- łyż
Cent	- Centrala	- Inspekt[orat] rej[onowy]	cykliści	- hala	- hal
Cer	- Cer	- Obwód 8 [Busko-Zdrój]	cywil	- jemioła	- jem
Cew	- Cewka	- Wydz[iał] Vo Łącz[ności]	członek	- kostka	- kost
		Oper[acyjnej]	czołg	- żółw	- żółw
cha	- chałupa	- dowództwo	czyszczenie	- elektrolux	- elek
Chło	- Chłodnica	- Wydz[iał] XI Lotn[iczy]	ćwiczenie	- plastyka	- pla
chor	- chory	- lekarz			
chwa	- chwast	- bolszewicy			
cię	- ciężar	- zasadzka			
cyg	- cygan	- obóz			
cza	- czas	- kurs			
Czół	- Czółno	- Pl[acówka] Bezp[iecieństwa]			
		Radom			
czy	- czyn	- akcja			

D.

dąb	- dąb	- pułkownik	desant	- motor	- met
Del	- Delko	- Ref[erat] IIIc Przerz[utów]	Dowódca	- Okręt	- Okr
		powietrznych]	dowództwo	- chałupa	- cha
Dęt	- Dętka	- Ref[erat] IVK/c Legal[izacji]	dywersja	- kłusownik	- kłu
dep	- depozyt	- zakładnik	dywizja	- Dionizy	- Dio
dem	- dom	- organizacja	drużyna	- Dorota	- Dor
Dor	- Dorota	- drużyna	dzielnica	- zaułek	- zau
dół	- dół	- miejsce zrzutu			
Dun	- Dunlop	- Ref[erat] VIb W[alki]			
		C[ywilnej]			
Dur	- durszlak	- bagnety			
dym	- dymić	- spalić			
Dyf	- Dyferencjał	- Wydz[iał] IX [Kierownictwo]			
		Dywersji]			
dyl	- dylizans	- komunikacja			
dziu	- dziurawy	- rozstrzelany			

E.

edu	- edukacja	- wyszkolenie	egzekucja	- gilotyna	- gil
elek	- elektrolux	- czyszczenie	ekwipunek	- wiano	- wia
er	- erob	- zmarły	ekspedycja	- bagaż	- bag
echo	- echo	- mat[eriały]	ekspozytura	- sień	- sień
		wybuch[owe]	elektrownia	- siła	- sił

F.

faj	- fajka	- Niemcy	fabryka	- twór	- twór
fot	- fotografia	- rozpoznanie			
Foto	- Fotel	- Wydział X [Mobilizacyjny]			

G.

ga	– gad	– zdrada	generał	– modrzew	– mod
garn	– garnczek	– sprzęt	Gestapo	– banda	– ban
ger	– germanić	– uszkodzić	gmina	– sekta	– sek
gil	– gilotyna	– egzekucja	granat	– maszynka	– masz
gme	– gmeracz	– szpicel	granatnik	– wyrzut	– wyrz
Gont	– Gont	– Obwód 1 [Radom]	gromada	– odpust	– odp
goś	– gościna	– m[iejsce] p[ostoju]	grupa	– przejście	– prze
gór	– góral	– artyleria			
gr	– gram	– żołnierz			
gra	– gramota	– pismo			
grab	– grab	– major			
guz	– guzik	– sztafeta			
gwia	– gwiazda	– kierunek			

H.

hal	– hala	– cykliści			
hie	– hiena	– Rzesza			
hul	– [c]huligan	– banda			
hula	– hulajnoga	– motocykl			

I.

iskra	– iskra	– zapalnik	Inspektorat rej[onowy]	– Centrala	– cent
int	– interes	– ap[arat] tele- fon[iczny]	Inspektorat A [Radom]	– Cegła	– Ce
			Inspektorat B [Starachowice]	– Wapno	– Wap
izb	– izba	– sztab	Inspektorat C [Sandomierz]	– Kielnia	– Kiel
			Inspektorat D [Kielce]	– Łuna	– Łu
			Inspektorat E [Częstochowa]	– As	– As
			intendatura	– skrzynie	– skrzy

J.

jas	– jasny	– zdekonspirowany			
jel	– jeleń	– osaczenie			
jem	– jemiola	– cywil			
jes	– jesion	– p[od]pułkownik			

K.

Ka	– Karo	– Obwód 12 [Radomsko]	Kabel podziemny	– żyła	– ży
kacz	– kaczka	– prasa	k[ara]b[in]	– nóż	– nóż
Kaj	– Kajak	– Pl[acówka] Bezp[ieczeń- stwa] Ostr[owiec]	k[ara]b[in] p[rze- ciw]panc[erny]	– widelec	– wid
Karol	– Karol	– kompania	kapitan	– świerk	– świe
kasa	– kasa	– broń panc[erna]	kapral	– borówka	– bor
Kli	– klin	– Ref[erat] IVE	kawaleria	– owca	– owca
		Weter[ynaryjny]	kierunek	– gwiazda	– gwia
Kie	– Kierow- nica	– Wydz[iał] II	K[omenda]		
		Wywiad[u i kontrwywiadu]	G[łówna]	– Urząd	– Urz

Kiel	– Kielnia	– Inspektorat C [Sandomierz]	K[omenda]	– Biuro	– Biu
klu	– klucz	– podejrzany	Okr[ęgu]	– lew	– lew
kłu	– kłusow-	– dywersja	kierownik	– maków-	– mak
ko	– koło	– ośrodek	klasa (kursu)	– ka	
kon	– konar	– k[o]m[en]d[an]t odb[ioru]	kobiety	– wino-	– win
		przerz[utów] pow[ietrz-		– grona	
		nnych] Obw[odu]	kolej	– smok	– smok
koł	– kołyska	– samoch[ód] osob[owy]	kolumna	– mrówki	– mró
kołat	– kołatka	– pist[olet] masz[ynowy]	kompania	– Karol	– Karo
korz	– korzeń	– k[o]m[en]d[an]t obsł[ugi]	k[o]m[en]d[an]t		
		techn[icznej] plac[ówki]	odb[ioru]		
		odb[ioru]	przerz[utów]		
Kord	– Kordon	– Wydz[iał] VIII W[ydział]	pow[ietrznych]	– konar	– kon
		W[ojskowy]	Obw[odu]		
kost	– kostka	– członek	– k[o]m[en]		
kosz	– koszyk	– plac[ówka] odb[ioru]	d[an]t obsł[u-		
kot	– kotylion	– odznaczenie	gi] techn[icz-		
kra	– kradzież	– napad	nej] plac[ówki]		
Kran	– Kran	– Ref[er]at] XIa Lotn[iczny]	odb[ioru]	– korzeń	– korz
kret	– kret	– saper	komunikacja	– dylizans	– dyl
Kro	– Krokiew	– Obwód 2 [Kozienice]	kontyngent	– zdzier-	– zdzi
kron	– kronika	– meldunek		– stwo	
krop	– kropka	– punkt	koszary	– sieroci-	– sier
krze	– krzew	– strzelec		– niec	
krzy	– krzyżak	– sanitariusz]	kryptonim		
księ	– księżyc	– spadochron	(pseudonim)	– maska	– mas
Kub	– Kuba	– Odwet	ksiądz	– medalik	– med
kur	– kurcz	– trucizna	kurs	– czas	– cza
kuf	– kufer	– skrzynka			
kurc	– kuracjusz	– wywieziony			
kun	– kuna	– bandyta			

L.

lam	– lama	– most	las	– szpaki	– szp
lat	– latarka	– rakietnica	lekarz	– chory	– cho
len	– lenno	– województwo	linia telefon[iczna]	– skrót	– skr
lew	– lew	– kierownik	linia telegraf[iczna]	– taśma	– taś
liczm	– liczmany	– pieniądze	liniowy	– prosty	– pro
			lojalny	– wygodny	– wyg
			lokal	– spelunka	– spe
			lont	– światło	– świ
			lotnictwo	– sęp	– sęp
			lotnisko	– plac	– pla

Ł.

Ła	– Łata	– Obwód 9 [Jędrzejów]	łączność	– pajak	– paj
Łu	– Łuna	– Inspektorat D [Kielce]	łowiecki		
łucz	– łucznik	– prokurator	p[atrol]	– sarna	– sar
łyż	– łyżka	– c[ież]ki k[arabin] m[aszynowy]			

M.

Mag	– Magneto	– Wydz[iał] III Oper[acyj- no-Wyszkoleniowy]	magazyn	– spiżarnia	– spi
mak	– makówka	– klasa (kursu)	magazynek	– papiero- śnica	– pap
mal	– malina	– p[od]chorąży	major	– grab	– grab
Man	– Manetka	– Ref[erat] IIIa Artyl[erii]	mapa	– świat	– świa
mane	– manekin	– żandarmeria	maszynownia	– robot	– rob
Mas	– Maszt	– Szef Sztabu	materiał	– tworzywo	– two
mask	– maska	– kryptonim (pseud[onim])	mat[eriały]		
masz	– maszyna	– granat	wybuchowe	– echo	– echo
me	– mecz	– teren	miasto	– alkowa	– alk
med	– medalik	– książd	meldunek	– kronika	– kron
met	– meteor	– desant	miejsce zrztu	– dół	– dół
Mik	– Mikrofon	– Podobwód	m[iejsce]		
miot	– miot	– zrzt	p[ostoju]	– gościna	– goś
mie	– miedza	– pogranicze	most	– lama	– lam
mod	– modrzew	– generał	motocykl	– hulajnoga	– hula
Mot	– Motor	– Wydz[iał] I Organ[iza- cyjny]			
Moto	– Motorów- ka	– Pl[acówka] Bezp[ieczeń- stwa] Kielce			
mró	– mrówki	– kolumna			
mur	– mur	– natarcie			
myś	– myśliwy	– broń p[rzeciw]lotnicza			
mysz	– mysz	– rewizja			

[N.]

nacz	– naczynia	– uzbrojenie	napad	– kradzież	– kra
nak	– nakaz	– rozkaz	natarcie	– mur	– mur
nia	– niańka	– weterynar[yjny]	Niemcy	– fajka	– faj
nie	– niemy	– tajny			
no	– nowina	– radio			
now	– nowość	– sytuacja			
nóz	– nóż	– k[ara]b[in]			
nur	– nurkuje	– ukrywa się			

O.

obo	– obora	– więzienie	obława	– sieci	– sie
ods	– odsiecz	– rezerwa	obóz	– cygan	– cyg
Okr	– Okręt	– Dowódca	obrona	– palisada	– pal
Ole	– Olek	– oddział	obwód	– słuchawka	– słu
Opar	– Oparcie	– Ref[erat] Xb	obwód 1 [Radom]	– Gont	– Gont
		W[ojskowej]	” 2 [Kozienice]	– Krokiew	– Kro
		S[łużby] K[o-	” 3 [Iłża]	– Próg	– Próg
		biet]	” 4 [Końskie]	– Stopień	– Stop
Opo	– Opona	– Wydz[iał] VI	” 5 [Sandomierz]	– Worek	– Wor
		Prop[agandy]	” 6 [Opatów]	– Sak	– Sak
Oper	– Opera	– Ref[erat] IVd	” 7 [Kielce]	– Siatka	– Sia
		Sanit[army]	” 8 [Busko-Zdrój]	– Cera	– Cer

ose	– oset	– Żydzi	” 9 [Jędrzejów]	– Łata	– Ła
Ośka	– Ośka	– Wydz[iał]	” 10 [Włoszczowa]	– Pik	– Pik
		VII W[ojsko- wej S[łużby]	” 11 [Częstochowa]	– Trefl	– Trefl
		O[chrony]	” 12 [Radomsko]	– Karo	– Ka
		P[owstania]	oddział	– Olek	– Ole
			odwet	– Kuba	– Kub
owca	– owca	– kawaleria	odznaczenie	– kotylion	– kot
owo	– owoce	– produkcja	oficer	– przewod- nik	– przew
			oleat	– rysunek	– rysu
			opanowanie	– viktorja	– vik
			opór	– skała	– ska
			organizacja	– dom	– dom
			osaczenie	– jeleń	– jel
			osłona	– portiera	– por
			ośrodek	– koło	– ko

P.

paj	– pajak	– łączność	partyzantka	– polowanie	– pol
pak	– paka	– samoch[ód]	patrol	– Pankracy	– Pan
		cięż[arowy]	p[od]chorąży	– malina	– mal
pal	– palisada	– obrona	piechota	– pasterz	– past
Pan	– Pankracy	– patrol	pieniądze	– liczmany	– liczm
pap	– papiero- śnica	– magazynek	pismo	– gramota	– gra
			pistolet	– spluwaczka	– splu
pas	– passe	– przejście	pist[olet] maszyn[owy]	– kołatka	– kołat
past	– pasterz	– piechota	placówka	– widelki	– wide
pat	– patelnia	– armata	Pl[acówka] Bezp[iecień- stwa] VK/b Radom		
Paw	– Paweł	– pułk	” ” Skarż[ysko-Ka- mienna]	– Czółno	– Czół
Ped	– Pedał	– Ref[erat] Ia Ewid[encji]	” ” Kielce	– Barka	– Bar
pęt	– pętla	– węzeł drog[owy]	” ” Ostrow[iec]	– Motorówka	– Moto
Pia	– Piana	– Pl[acówka] Łącz- n[ości] Częst[o- chowa]	” ” Częst[ochowa]	– Kajak	– Kaj
			Pl[acówka] Łącz[n[ości]	– Żaglowiec	– Żag
Piaśt	– Piaśta	– Ref[erat] VK/a Łączn[ości] K[onspiracyjnej]	VK/a Radom	– Wanna	– Wan
			” ” Skarż[ysko- -Kamienna]	– Cebrzyk	– Ceb
pie	– pieniacz	– sąsiedni	” ” Kielce	– Tarka	– Tar
piecz	– pieczętka	– cenzus	” ” Ostrow[iec]	– Mydło	– Myd
Pik	– Pik	– Obwód 10 [Włoszczowa]	” ” Częst[ochowa]	– Piana	– Pia
			” odb[ioru]	– Koszyk	– kosz
Pio	– Piotr	– pluton	pluton	– Piotr	– Pio
pla	– plastyka	– ćwiczenie	plutonowy	– powój	– pow
plac	– plac	– lotnisko	poczta	– trąbka	– trą
plą	– płaszcz	– ubezpieczenie	podobwód (dawniej p[o]drej[on])	– mikrofon	– mik
poc	– pociecha	– awans	podoficer	– uncja	– un
Pod	– Poduszka	– Ref[erat] Xa Mo- b[ilizacyjny]	pogranicze	– miedza	– mie
podł	– podłoga	– rejon	Polacy	– Rydz	– Ry

poh	– pohulanka	– wieś	policja	– wyżeł	– wyż
Pom	– Pompka	– Wydz[iał] IV	południe	– równik	– rów
		Kwat[ermi- strzowski]	podejrzany	– klucz	– klu
pol	– polowanie	– partyzantka	pomoc	– ramię	– ram
pocz	– poczekal- nia	– barak	porucznik	– buk	– buk
			p[od]porucznik	– brzoza	– brzo
por	– portiernia	– osłona	pospol[ite] rusz[enie]	– tłum	– tłum
post	– postój	– stacja (dworzec)	posterunek	– stupajka	– stup
porz	– porzeczka	– st[arszy] sierżant	powiat	– wiatrak	– wiat
pow	– powój	– plutonowy	północ	– zorza	– zo
pra	– prawo	– wyrok	p[od]pułkownik	– jesion	– jes
prom	– prom	– przeprawa	prasa	– kaczka	– kacz
prost	– prosty	– liniowy	produkcja	– owoc	– owoc
Próg	– Próg	– Obwód 3 [Iłża]	prokurator	– łucznik	– łucz
prze	– przejście	– grupa	przejście	– passe	– pas
prze	– przewod- nik	– oficer	przemysł	– ruch	– ruch
			przeprawa	– prom	– prom
przyj	– przyjem- ność	– spotkanie	pułkownik	– dąb	– dąb
			punkt	– kropka	– krop
pso	– psota	– sabotaż	pułk	– Paweł	– Paw
pta	– ptaszek	– zwolniony	P[olski] Z[wiązek]		
			P[owstańczy]	– Tener	– Ten

R.

ram	– ramię	– pomoc	rabunek	– zbir	– zbir
rak	– rak	– broń p[rzeciw] panc[erna]	radio	– nowina	– no
			rakieta	– żyrandol	– żyr
rąb	– rąbek	– brzeg	rakietnica	– latarka	– lat
re	– reja	– adiutant	ranny	– trafiony	– traf
rek	– rekon- walesc [encja]	– stan spo- czynku	referat	– ryza	– ryz
			Ref[erat] Ia Ewiden[cji]	– Pedał	– Ped
rob	– robot	– maszynownia	Ref[erat] IIa Wywiad[u]	– Wentyl	– Went
rów	– równik	– południe	Ref[erat] IIb K[ontr]wyw[iadu]	– Zapadka	– Zap
ruch	– ruch	– przemysł	Ref[erat] IIIa Artyl[erii]	– Manetka	– Man
rud	– rud	– służba stała	Ref[erat] IIIb Saper[ów]	– Zwój	– Zwój
Ry	– Rydz	– Polak	Ref[erat] IIIc Przerz[utów powietrznych]		
Ryg	– Rygiel	– Ref[erat] IVb Motor[yza- cyjny]	Ref[erat] IVa Intend[entury]	– Delko	– Del
			” IVb Motor[yzacyjny]	– Tłoki	– Tło
			” IVc Uzbroy[enia]	– Rygiel	– Ryg
			” IVd Sanit[arny]	– Wędzidło	– Wędz
rysu	– rysunek	– oleat	” IVe Weter[ynaryjny]	– Opera	– Oper
ryz	– ryza	– referat	” VK/a Łączn[ości]	– Klin	– Klin
			” K[onspiracyjnej]	– Piasta	– Piast
			” VK/b Bezp[ieczeństwa]	– Szprychy	– Szpry
			” VK/c Legal[izacji]	– Dętka	– Dęt
			” VK/d Sł[użby] Kanc [elaryjnej]	– Buks	– Buks
			” VIa Propag[andy]	– Stomil	– Stom
			” VIb W[alki] C[ywilnej]	– Dunlop	– Dun
				– Semperit	– Semp

			” Vlc N	– Sanok	– San
			” Vid P[omocy] Ż[oł-		
			nierzom]	– Satelita	– Sat
			” K[i]e[rownictwa]		
			dyw[ersji]	– Poduszką	– Pod
			” Xa Mob[ilizacyjny]	– Oparcie	– Opar
			” Xb W[ojskowej]		
			S[łużby] K[obiet]	– Kran	– Kran
			” XIa Lotn[iczy]	– Szlauch	– Szlau
			” XIb Bomb[owy]	– Upust	– Upu
			” XIc O[brony] P[rze-		
			ciw][otniczej]	– podłoga	– pod
			rejon		
			r[ęczny] k[arabin] m[aszynowy]	– tłuczek	– tłu
			rewizja	– mysz	– my
			rezerwa	– odsiecz	– ods
			rozbroić	– zneglizować	– zne
			rozkaz	– nakaz	– nak
			rozpoznanie	– fotografia	– fot
			rozstrzelany	– dziurawy	– dziu
			rower	– strzała	– strza
			rzeka	– wstęga	– wstę
			rzęsa	– hiena	– hie

S.

Sak	– Sak	– Obwód 6 [Opatów]	sabotaż	– psota	– pso
saks	– saksofon	– agitator	samocho[ód]		
San	– Sanok	– Ref[erat] Vid P[omocy]	cięż[arowy]	– paka	– pak
		Ż[ołnierzo]	” osob[owy]	– kołyska	– koł
sar	– sarna	– p[atrol] łowiecki	samolot	– albatros	– alb
sąg	– sągi	– tabory	sanitar[iusz]	– krzyżak	– krzy
Sat	– Satelita	– Ref[erat] K[i]e[rownictwa]	saper	– kret	– kret
		dyw[ersji]	sąsiedni	– pieniacz	– pie
sek	– sekta	– gmina	schron	– spokój	– spo
Semp	– Semperit	– Ref[erat] Vlc N	sekcja	– Stefan	– Ste
sęp	– sęp	– lotnictwo	sierzant	– wiklina	– wikl
Sia	– Siatka	– Obwód 7 [Kielce]	st[arszy] sier-		
sie	– sieci	– obława	ż[ant]	– porzeczką	– porz
sił	– siła	– elektrownia	skrzynka	– kufer	– kuf
sień	– sień	– ekspozytura	szużba st[ala]	– ruda	– rud
sier	– sierociniec	– koszary	spadochron	– księżyc	– księ
ska	– skała	– opór	spalić	– dymić	– dym
skal	– skaleczony	– aresztowany	spotkanie	– przyjem-	– przyj
sko	– skocz	– ap[arat] radiowy nad[aw-		ność	
		czo]-odb[iorczy]	sprzęt	– garnczek	– garn
skró	– skróć	– linia telefon[iczna]	stacja (dw[orzec])	– postój	– post
skrzy	– skrzynie	– intendentura	stan spoczynku	– rekonwa-	– rek
sło	– słońce	– wschód		lescencja	
słu	– słuchawka	– obwód	straty	– zguba	– zgu
smo	– smok	– kolej	strzelec	– krzew	– krze

snop	– snop	– skupienie	st[arszy] strzelec	– sosna	– sos
sos	– sosna	– st[arszy] strzelec	sytuacja	– nowość	– now
spe	– spelunka	– lokal	Szef Sztabu	– Maszt	– Mas
splu	– spluwaczka	– pistolet	szosa	– ścieżka	– ście
spo	– spokój	– schron	szpicel	– gmeracz	– gmer
spop	– spopielić	– zniszczyć	Sztab	– izba	– izb
sta	– statek	– zastępca	Sztafeta	– guzik	– guz
Ste	– Stefan	– sekcja	szyfr	– zagadka	– zag
Stop	– Stopień	– Obwód 4 [Końskie]			
Stom	– Stomil	– Ref[erat] VIa Propag[andy]			
strza	– strzała	– rower			
stup	– stupajka	– posterunek			
Szla	– Szlauch	– Ref[erat] XIb Bomb[owy]			
szpa	– szpaki	– las			
Szpry	– Szprychy	– Ref[erat] VK/b Bezp[ie- czeństwa]			
sztuć	– sztucce	– broń			
ście	– ścieżka	– szosa			
śle	– ślepy	– zabity			
śpi	– śpiżarnia	– magazyn			
świa	– światło	– lont			
świat	– świat	– mapa			
świe	– świerk	– kapitan			

T.

Tar	– Tarka	– Pl[acówka] Łącz[ności] Kielce	tabory	– sągi	– sąg
taś	– taśma	– linia telegr[aficzna]	tajny	– niemy	– nie
Ten	– Tener	– P[olski] Z[wiązek] P[owstańczy]	teren	– mecz	– me
tęcz	– tęcza	– zachód	transport	– wąż	– wąż
Tłó	– Tłoki	– Ref[erat] IVa Intend[entury]	trucizna	– kurcz	– kur
tłu	– tłuczek	– r[ęczny] k[arabin] m[aszynowy]			
tłum	– tłum	– posp[olite] ruszenie			
tra	– trawka	– Ukraińcy			
traf	– trafiony	– ranny			
tran	– transmisja	– warsztat			
trą	– trąbka	– poczta			
Trefl	– Trefl	– Obwód 11 [Częstochowa]			
two	– tworzywo	– materiał			
twór	– twór	– fabryka			
tyk	– tyka	– wieża			

U.

umo	– umorzyć	– zlikwidować	ubezpieczenie	– płaszcz	– pła
un	– uncja	– podoficer	uderzenie	– bat	– bat
Upu	– Upust	– Ref[erat] XIc O[brony] P[rzeciw]l[otniczej]	Ukraińcy	– trawka	– tra
		– K[omenda] G[łówna]	ukrywa się	– nurkuje	– nur
Urz	– Urząd		ulica	– bujak	– buj
			umundurowanie	– zbroja	– zbro
			uszkodzić	– germanić	– ger
			uzbrojenie	– naczynia	– nacz

V – W.

vic	– victoria	– opanowanie	walka	– bokser	– bok
wa	– waga	– wojsko	warsztat	– transmisja	– tran
Wan	– Wanna	– Pl[acówka] Radom	weterynaryjny	– niańka	– nia
		Łączn[ości]	węzeł drog[owy]	– pętla	– pęt
		Radom	wieś	– pohulanka	– poh
Wap	– Wapno	– Inspektorat B [Starachowice]	więzienie	– obora	– obo
wąż	– wąż	– transport	wieża	– tyka	– tyk
Went	– Wentyl	– Ref[erat] IIa Wywiad[u]	własna	– zapłacona	– zapł
		– ap[arat] telegra- ficzny]	województwo	– lenno	– len
wer	– werbel	– zagrozenie	wojsko	– waga	– wag
węsz	– węszenie	– ekwipunek	woj[ska] balon[owe]	– baca	– bac
wia	– wiano	– amunicja	” samochod[owe]	– żmija	– żmi
wiad	– wiadro	– placówka	wschód	– słońce	– sło
wide	– widełki	– k[ara]b[in]	W[ojskowy] S[ąd] S[pe- cjalny]	– Baryton	– Bary
wid	– widelec	– p[rzeciw]pan- c[erny]	wydział	– bala	– bal
		– kobiety	Wydz[iał] I Organ[izacyjny]	– Motor	– Mot
win	– winogrona	– żywność	” II Wywiad[u]		
wit	– witaminy	– Ref[erat] IVc Uzbrojenia]	i kontrwywiadu]	– Kierownica	– Kie
Wędz	– Wędzidło	– Obwód 5 [Sandomierz]	” III Oper[acyjny]- Wyszkoleniowy]	– Magneto	– Mag
		– rzeka	” IV Kwat[ermi- strzowski]	– Pompka	– Pom
Wor	– Worek	– lojalny	” V Łącz[ności]		
wstę	– wstęga	– granatnik	konspiracyjnej] i Bezp [ieczeństwa] Konsp[iracji]	– Bak	– Bak
wyg	– wygodny	– policja	” Vo Łącz[ności]		
wyrz	– wyrzut		Oper[acyjnej]	– Cewka	– Cew
wyż	– wyżeł		” VI Prop[agandy]	– Opona	– Opo
			i Informacji]		
			” VII W[ojskowej]	– Ośka	– Ośka
			S[łużby] O[chrony]		
			P[owstania]	– Kordon	– Kord
			” VIII W[ydział]		
			W[ojskowy]		
			” IX [Kierownictwo Dywersji]	– Dyferencjał	– Dyf
			” X [Mobilizacyjny]	– Fotel	– Fote
			” XI Lotn[iczy]	– Chłodnica	– Chłó
			wyrok	– prawo	– pra
			wyszkolenie	– edukacja	– edu
			wywieziony	– kuracjusz	– kurc

Z.

zaga	– zagadka	– szyfr	zabity	– ślepy	– śle
Zap	– Zapadka	– Ref[erat] IIb K[ontr]wyw[iadu]	zachód	– tęcza	– tęcz
zapł	– zapłacona	– własna	zagrozenie	– węszenie	– wesz
zau	– zaułek	– dzielnica	zakładnik	– depozyt	– dep
zbir	– zbir	– rabunek	zasadzka	– ciężar	– cię

zbro	– zbroja	– umundurowanie	zastępca	– statek	– sta
zgu	– zguba	– straty	zdekonspi-		
zne	– znegliżo- wać	– rozbroić	rowany	– jasny	– jas
zo	– zorza	– północ	zdrada	– gad	– gad
Zwój	– Zwój	– Ref[erat] IIIB Saper[ów]	zmarły	– ereb	– er
zdzie	– zdzierstwo	– kontyngent	zlikwidować	– umorzyć	– umo
Żag	– Żagłowiec	– Pl[acówka] Bezp[iecieństwa] Częst[ochowa]	zniszczyć	– spopielić	– spop
		– wojska samoch[odowe]	zrzut	– miot	– miot
żmi	– żmija	– czołg	zwolniony	– ptaszek	– pta
żół	– żółw	– kabel podz[iemny]	żandarme-		
ży	– żyła	– rakietą	ria	– manekin	– mane
żyr	– żyrandol		żołnierz	– gram	– gr
			Żydzi	– oset	– ose
			żywność	– witaminy	– wit
			zapalnik	– iskra	– iskr

sku	– skupienie	– centrala	represje	– prasa	– pra
bra	– bractwo	– partia part[yzancka]	wiadomości	– plotka	– plo

XXXXXXXXXX

Biu³³

Goś.9311/Mas³⁴

L. 5390

H.Zas.³⁵ Przesłanie uzupełnionych mask³⁶ „R.10”

Unieważniam uprzednio nadesłane mask (rzeczowe / R.10.) patrz gra³⁷ L. 5365³⁸, które należy natychmiast dymić³⁹.

W załączeniu przesyłam poprawion[e] – i uzupełnione mask „R.10”. W gra, przesyłanych do Biu należy się stale i w całości treści posługiwać mask.

Obowiązuje tylko w górę od Słu⁴⁰ do Biu. – od Słu w dół nie rozpo-
wszechniać ich.

³³ Biu – Biuro – Komenda Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK.

³⁴ Goś – gościna – miejsce postoj; 9311 – 9 XI 1943 r.; Mas – Maszt – szef sztabu Komen-
dy Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK.

³⁵ Pomimo obowiązywania nowej instrukcji kancelaryjnej zastosowano nieaktualną formę
zapisu nagłówka. Powinno być: D.St.

³⁶ Mask – maska – kryptonim/pseudonim.

³⁷ Gra – gramota – pismo.

³⁸ Zob. dok. nr 1.

³⁹ Dym – dymić – spalić.

⁴⁰ Słu – słuchawka – obwód.

Kron.⁴¹ otrzymywane z dołu (od Mik⁴²) streszczać i mask. Unikać nadsyłania ich kron. jako załączników. Nie łączyć mask. i zag.⁴³, lecz nadsyłać je jako osobny załącznik z powołaniem się na gra.

(-) Ein

Otrzymują:

Bel, Ryz, Cent i Słu.⁴⁴

Źródło: AP w Kielcach, Obwód AK Jędrzejów, 5, s. 2-9, [oryginał], mps.

Nr 3

1943 sierpień, [b.m.] – Klucz do szyfru „Sanatorium”

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1	S	t	u	w	y	z	ż	.	a	b
2	.	A	b	c	d	e	f	g	h	i
3	ł	m	N	o	p	r	s	t	u	w
4	z	ż	.	A	b	c	d	e	f	g
5	o	p	r	s	T	u	w	y	z	ż
6	k	l	ł	m	n	O	p	r	s	t
7	l	ł	m	n	o	p	R	s	t	u
8	b	c	d	e	f	g	h	I	j	k
9	ł	m	n	o	p	r	s	t	U	w
0	d	e	f	g	h	i	j	k	l	M
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Źródło: AIPN Ki, WUSW Kielce, 015/170, t. 2, k. 104/3, [oryginał], rkps.

⁴¹ Kron – kronika – meldunek.

⁴² Mik – mikrofon – podobwód.

⁴³ Zag – zagadka – szyfr.

⁴⁴ Bel – bela – wydział; ryz – ryza – referat; cent – centrala – inspektorat rejonowy; słu – słuchawka – obwód.

Nr 4

1943 sierpień 5, [b.m.] – Wiadomość zakodowana z wykorzystaniem szyfru „Sanatorium”.

Ad. Nr 165

Niemen⁴⁵ 5 VIII [19]43 [r.]**Kontakt dla dyw[ersji] obwodu – przewodnik.**

75, 96, 28, 44, 65, 20, 37, 79, 19, 21, 93, 06, 84, 61, 91, 22, 74, 25, 56, 17, 58.⁴⁶
hasło: 95, 36, 66, 54, 16, 48, 92, 84, 98, 68, 15, 61, 26, 39, 77, 66, 25, 59, 84,
33, 06, 19.⁴⁷

odzew: 82, 16, 58, 43, 12, 34, 21, 76, 20, 71, 33, 26.⁴⁸kontroldzew: 66, 47, 20, 84, 17, 83, 50, 22, 00, 41, 19, 68, 44, 59, 21.⁴⁹Kret⁵⁰Wacek⁵¹

Źródło: AIPN Ki, WUSW Kielce, 015/170, t. 2, k. 104/2, [oryginał], rkps.

⁴⁵ Niemen – kryptonim placówki AK w Niekłaniu Wielkim w Obwodzie AK Końskie.

⁴⁶ Kontakt – przewodnik: *Organista. Nieklań Duży* (właśc. Nieklań Wielki).

⁴⁷ Hasło: *Proszę metrykę urodzenia*.

⁴⁸ Odzew: *Czy. to. pilne*.

⁴⁹ Kontroldzew: *Odjeżdżam zaraz*.

⁵⁰ Ppor. Teofil Szoł „Kret”, „Sowa” (ur. 16 I 1915 r.), syn Władysława i Władysławy. Od marca 1943 r. komendant placówki AK w Niekłaniu Wielkim. W 1944 r. podczas operacji „Burza” krótko zastępca dowódcy 1 kompanii I batalionu 272 Pułku Piechoty AK (przekształconego po 18 VIII 1944 r. w 3 Pułk Piechoty Legionów AK). Po 1945 r. zamieszkał w Wieluniu, gdzie pracował m.in. jako księgowy w Miejskim Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej. Inwigilowany i aresztowany przez UB w związku z morderstwem członków PPR w Pardołowie przez oddziały NSZ-LAS 18 I 1944 r. Uniewinniony od stawianych mu zarzutów. Za: AIPN Ki, WUSW Kielce, 0031/1, Karta E-14 z Kartoteki ogólnoinformacyjnej Wydziału „C” SB WUSW w Kielcach dot. T. Szota.

⁵¹ Kpr. pchor. Kazimierz Chojniarz „Wacek”, „Walcz” (9 II 1920 – luty 1944), syn Feliksa i Kazimiery z d. Kosmulskiej. W 1939 r. ukończył Państwowe Gimnazjum i Liceum im. św. Stanisława Kostki w Końskich. Uczestniczył w wojnie obronnej 1939 r. w szeregach szkolnej grupy samoobrony powstałej na bazie miejscowego Oddziału PWiWF. W 1940 r. współpracował z Oddziałem Wydzielonym Wojska Polskiego mjr. Henryka Dobrzańskiego „Hubala” w zakresie obserwacji wojsk niemieckich. Od 1941 r. dowódca drużyny w plutonie nr 101 Obwodu ZWZ Końskie. Współorganizator akcji rozbicia więzienia w Końskich (2/3 XI 1942 r.), za którą odznaczony został Krzyżem Walecznych. Od listopada 1942 r. zastępca dowódcy oddziału dywersyjnego Obwodu AK Końskie, a od maja 1943 r. dowódca tegoż oddziału. Od 19 VIII 1943 r. żołnierz (bez funkcji) 2 plutonu II Zgrupowania Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”. Po rozformowaniu zgrupowań na zimowe „meliny” w listopadzie 1943 r. wyjechał z grupą żołnierzy do Warszawy. Zatrzymany przez Niemców 28 XII 1943 r. (lub 28 I 1944 r.) podczas ulicznej łapanki. Prawdopodobnie zabity po przesłuchaniach.

STRESZCZENIE

**Marek Jedynak, Zasady stosowania kryptonimów i szyfrów
w korespondencji służbowej Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK
(1943/1944 r.)**

Armia Krajowa posiadała złożoną strukturę wymagającą zapewnienia sprawnej i bezpiecznej łączności tak, aby przekazywane informacje nie wpadły w ręce nieprzyjaciół. W celu ochrony tajemnicy służbowej w korespondencji stosowane były zmieniane okresowo kryptonimy i szyfry. Do chwili obecnej przetrwały dziesiątki meldunków i raportów zapisanych z ich wykorzystaniem. Wielokrotnie ich pełne odczytanie uniemożliwiał brak klucza do wykorzystanych słów maskujących właściwą treść. Publikowane materiały zawierają niezwykle rzadką instrukcję kancelaryjną, zasady stosowania szyfrów i kryptonimów w dokumentacji organizacyjnej oraz kompletne tabele kodowe. Prezentowane źródła wypełniają istniejącą dotychczas lukę w badaniach, umożliwiając jednocześnie pełne korzystanie z zachowanych pism AK.

Słowa kluczowe: szyfr, kryptonimy, instrukcja, dokument, konspiracja, Armia Krajowa, II wojna światowa

SUMMARY

**Marek Jedynak, Rules of application of code names and ciphers
in the official correspondence in the Radom and Kielce District
of the Home Army (1943–1944)**

The Home Army had a complex structure, which required securing efficient and safe communication, so that the enemies could not lay their hands on the transmitted information. In order to protect the confidential information, periodically-changed code names and ciphers were used in the correspondence. Dozens of dispatches and reports written down with these codes survived to the present moment. Many times their full decryption was impossible due to the lack of the key to the words masking the actual content. The published materials contain extremely rare office instruction, the rules of using the ciphers and the code names in the organizational documentation and complete code tables. The presented sources fill the gap in research that has existed so far, at the same time enabling taking full advantage of the remaining letters of HA.

Keywords: code, code names, instruction, document, conspiracy, Home Army, World War II

Miejsce pochówku nieznanne. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Armii Krajowej i czterokrotnie Medalem Wojska. Za: B. Kacperski, *Wspomnienia z życia Kazika Chojniarza i Zygmunta Wyrwicz, [Kraków], b.d., w zb. autora*; T. Chmielowski, *Dane do noty biograficznej [K. Chojniarza], mps, Łódź, 20 III 2005 r., w zb. autora*; C. Chlebowski, *Cztery z tysiąca*, Warszawa 1981, s. 100; *idem, Pozdrowcie Góry Świętokrzyskie*, Warszawa 2017, s. 252–253, 509.

РЕЗЮМЕ

Марек Единак, Правила использования кодов и шифров в служебной корреспонденции Радомско-Келецкого Округа АК (1943/1944 г.)

Армия Крайова имела сложную структуру, нуждающуюся в исправной и безопасной связи так, чтобы передаваемая информация не попала в руки неприятеля. С целью охраны служебной тайны в корреспонденции применялись периодически изменяемые коды и шифры. До нашего времени сохранились десятки докладов и рапортов, записанных с их использованием. Полной расшифровке их много раз мешало отсутствие ключевых слов, примененных для маскировки настоящего содержания. Публикуемые материалы содержат необычайно редкие канцелярские инструкции, правила применения шифров и кодов в документации, а также полные кодовые таблицы. Представленные источники заполняют прежде существовавший пробел в научных исследованиях, позволяя одновременно полностью прочитать сохранившиеся письменные документы АК.

Ключевые слова: Шифр, криптонимы, инструкция, документ, конспирация, Армия Крайова, Вторая мировая война